

Máthé Áron történésznek, a Nemzeti Emlékezet Bizottság elnökhelyettesének

az isterbáci áldozatok emlékére elmondott beszéde

Bezdáni temető, 2015. november 3.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Tisztelt Emlékezők,

Először is, bizonyos magyarázattal tartozom azért, hogy itt állok most és beszédet készülök Önök előtt mondani. A Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnökhelyettese vagyok. Ezt a testületet az Alaptörvényben név szerint is megemlítik, és külön törvény rendelkezik róla, azonban ebben a törvényben arról van szó, hogy a kommunizmus magyarországi történeti és jogi hagyatékával kell foglalkoznunk. Nem tekinthetünk el azonban attól, ami az 1945 utáni időkből, a kommunizmus által leárnyékolta Közép-Európában történt, és legfőképpen nem tekinthetünk el attól, ami az egyetemes magyar közösség tagjaival történt ebben az időszakban. Nemcsak azért, mert ekkor jószerivel minden közép-európai magyarra a kommunizmus árnyéka vetült, és így hivatali, szakmai kötelességünk egy részét mégiscsak tartozunk erre fordítani, hanem azért a kissé már közhelyszámba menő, de nagyon igaz megállapítás miatt is, miszerint minden magyar felelős minden magyarért. Ezért vagyok most itt.

Ami pedig a mai feladatomat illeti, nagyon nehéz helyzetben van az, aki a magyar tragédia délvidéki fejezetével kapcsolatban kíván bármit is mondani. Mivel rám most itt kifejezetten ez a szerep hárul, ezért kérem, hogy nézzék el, ha bármi olyat mondok, ami esetleg nem a megszokott fordulatokhoz alkalmazkodik.

Miért nehéz bármit is mondanunk? Először is, általában azért, amit magyar tragédiának nevezhetünk. A második világháború utolsó másfél éve – tehát 1944-től 1945 tavaszáig – egyértelműen a magyar tragédia időszaka volt. Persze helyel-közzel tovább is tartott, de a fő vonalak ekkor rajzolódtak ki. Az egész nemzet számára tragikus eseménysorozat vette kezdetét a német megszállással, majd folytatódott a szovjet megszállással, illetve a trianoni országhatárokon túl az újra berendezkedő államok magyarellenes kampányaival. Itt rögtön fel is szeretném rá hívni a figyelmet, hogy ebből a szempontból mindegy volt, hogy visszacsatolt, vagy pedig az 1941-es határokon kívül eső, egykori magyar területről volt-e szó: a magyar lakosság mindenütt ugyanúgy szenvedett. A nagy magyar tragédiának – amely lényegében az 1945-ig folytonos nemzeti küldetésstudat és azonosságtudat központi elemének bukását jelentette – számos véres fejezete volt. A két nagy

tragédia – vagyis az ország kettős megszállása és lerombolása – mellett számos kisebb mellékszálak tűnő eseménysorozaton keresztül bontakozott ki a magyar nemzet tragédiája. Ezek a szálak azonban cseppet sem voltak mellékesek. Ismerjük a huszadik század cinikus természetét leíró mondást: „Egy ember halála tragédia, százezreké statisztika”. Nos, a mi számunkra mindegyik magyar ember halála tragédia, illetve fordítva: senkié sem statisztika. Mivel mindent összeadva százezrekről van szó, ezért nehéz erről megindulás nélkül beszélni. De szeretném jelezni: egyetlen halottunkat sem fogjuk elfelejteni, és azért küzdünk, hogy méltóképpen, elsiratva, meggyászolva, a történelmi igazságot kimondva tudjuk nyugodni hagyni elődeinket.

Másodszor nehéz azért beszélni a magyar tragédia délvidéki fejezetéről, mert itt olyan dolgok történtek, amelyek még a második világháború poklában is kirívó bűncselekményeknek számítanak. Jogi nyelven szólva, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésről van szó. Ez a steril kifejezés azonban semmiképpen nem adja vissza a mai Vajdaság területén tömegesen és szándékosan elkövetett szadista gyilkosságokat. A horrorfilmeket megszügyenítő történetekre nincs mentség, nincs magyarázat. Sajnos arra viszont alkalmasak, hogy eszünkbe vessük: a haladás csupán szemfényvesztés, az emberi gonoszság mindig ott rejtőzik, és arra vár, hogy a védtelenekre sújthasson le. Minderre a totális eszmék kiváló hátteret szolgáltatottak. Egy korábban élt költőnkél így olvashatjuk:

A vész kitört. Vérfagyaló keze
Emberfejekkel lapdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.

És folyton-folyvást ordított a vész,
Mint egy veszetté böszült szörnyeteg.
Amerre járt, irtóztató nyomában
Szétszaggatott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közül

Vörösmarty Mihály sorait olvasva felmerül a kérdés: vajon nagy nemzeti prófétánk öntudatlanul is megsejtett valamit a rákövetkező század szörnyűségéből? Nos, csak annyit tudunk biztosan: a szabadság mindig pontosan egy generációra van a kihalástól, és bizony, amit mi szabadságon értünk, azon túl a Vörösmarty által megénekelte vész van.

Harmadszor azért nehéz beszélni a délvidéki tragédiáról, mivel sajnos, ahogyan arra utaltam is, résztémaként kétszeresen is majdnem feledésbe merült. Egyrészt a nagy,

össz nemzeti ügyek mellett nem jutott erre elég figyelem, másrészt azért is, mivel a helyi közösség, tehát amit az újabbkorban délvidéki vajdasági magyar közösségnek hívunk, egyszóval ennek a magyar közösségnek az emlékezetében is részlegesen elhalványult a borzalmak képe. Ez több szempontból is érthető, hiszen egyrészt ki az, aki szívesen emlékszik a családjával, ismerőseivel történt horrorfilmgyanús eseményekre? Másrészt az új, jugoszláv kommunista hatalom sanda, ügyesen előadott alkut próbált ráerőltetni a magyar közösségre: viszonylagos nyugalomért, bizonyos nemzetiségi jogokért, a többi magyarhoz képest jobb életszínvonalért cserébe a felejtést kérte. Azonban a nemzeti emlékezet erősségét és a délvidéki emberek tartását jelzi, hogy amikor 2010 nyarán kollegáimmal történeti interjúkat gyűjtöttünk a borzalmas időkről, mindössze egy idős interjúalany közölte, hogy azok a partizánok nem a Tito emberei voltak...

A történeti kutatás is csak később vehette kezdetét, és bizony, emlékezetpolitikai szempontból is erősen hátrányos helyzetből kellett indulnunk, hiszen addigra a magyar psziché is a Hideg Napokkal volt tele, a délszláv közvélekedésről nem is beszélve. Miközben a jugoszláv antifasiszta paradigma a mai napig meghatározó, a magyar áldozatnak csak alig-alig van hely az emlékezetben. Azonban nem tehetjük meg, hogy nem beszélünk róluk, hiszen az közvetve annak az elismerését jelentené, hogy ami velük történt, az nem is volt alaptalan...

Ma ugyan akadályokba ütközve, de hála Istennek mégiscsak szabadon beszélhetünk róluk, a meggyilkoltakról. A mai megemlékezés is egy állomás a délvidéki halottainkról szóló közbeszédben. A bezdáni foci pályá, az isterbáci legelő, a zombori Kronich-palota, a batina, vagyis kisköszegi hídfő mind a környékbeli és általában a délvidéki magyar emberek haláláról, egyúttal a közösségi vértanúságáról beszél. Arról se feledkezzünk el, hogy most nem csak szimbolikus, hanem nagyon is valóságos emlékhelyen állunk.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim,

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet,

Tulajdonképpen egy Halottak Napjához kapcsolódó megemlékezésen vagyunk jelen. Sajnos, ezekben a napokban került sor a legtöbb helyen a tömeggyilkosságokra, így itt Bezdánban is. Halottak Napja van tehát, és ez az egyik legbensőségebb a jeles napok közül. A tőlünk eltávozottak is életünk részei voltak, és ők is részesei voltak a nemzeti közösségünknek. Halottak Napjának az eredetéről annyi bizonyos, amikor több, mint másfél ezer évvel ezelőtt IV. Bonifác pápa újratemette a katakombákban nyugvó őskeresztényeket, arról rendelkezett, hogy november elseje „minden vértanúk” napja legyen évenkénti

megemlékezéssel. Később Szent Odo cluny apát már kiterjesztette november 2-ára, amikor is az elhunytak lelki üdvéért, a purgatóriumból való kiszabadulásért lehetett közbenjárni a híveknek. Ezt katolikus testvéreim bizonyára nálam jobban tudják, én magam református lélek vagyok, és így a most következőkben bizonyos közösségi, nemzeti, kissé talán profán gondolatokat is megengedhetek magamnak, hogy párhuzamot vonjak.

Nos, tisztelt Hölgyeim és Uraim, az a helyzet, hogy a mi magyar mártírjaink súlyos örökséget jelentenek a számunkra. Súlyos, mert súlya van: ha ennyien meghaltak azért, mert magyarok, az számunkra legalábbis azt a kötelezettséget jelenti, hogy magyarként éljünk. Súlyos van azért is, mert ezeknek az iszonyatos eseményeknek a terhét nem cipelhetjük örökké. Tetszik, nem tetszik, ezt a tragikus örökségünket is rendezni kell. Nem gyászmagyarok vagyunk, hanem egy olyan közép-európai nép tagjai, amely talán nem is a legutolsó a sorban, még akkor sem, ha az önmagát „antifasisztának” maszkírozó kommunista történetírás és politika ezt sulykolta majd’ fél évszázadon át. Nem, bizony nem vagyunk a legutolsók tisztelt Hölgyeim és Uraim. Mi, magyarok, amikor csak tehetjük, nemet mondtunk a kommunizmusra és az egész világnak példát mutattunk ebből – leginkább és legszebben 1956-ban, és legutoljára a népek őszén, 1989-ben. Végül, a poszt-kommunizmusra is nemet mondtunk. Nem kell szégyenkezniük összességében történelmünk miatt sem: talán csak a ránk erőltetett szemüvegen keresztül mutat olyan torzképet az, mint amilyen néha visszaköszön. Itt az ideje ledobnunk ezt a szemüveget. Mulasztásainkért, hibáinkért, bűneinkért bőven, sokszor és sokszorosan megfizettünk. Így tehát az ebben a temetőben nyugvó halottainknak is itt az ideje kikerülni a történelem tisztítótüzéből.

Azonban azt is látnunk kell, hogy az ő identitásukat – vagyis igazságukat – csak akkor adhatjuk vissza tartósan, ha mi magunk is maradéktalanul visszanyerjük identitásunkat, vagyis nemzeti tartásunkat.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim,

Kérem engedjék meg, hogy röviden idézzem a nagy angol konzervatív gondolkodó, Chesterton a halottakról írt gondolatait:

„A tradíciót úgy is meghatározhatjuk, hogy az nem egyéb, mint a választójog kiterjesztése. A tradíció annyit jelent, hogy megadjuk a választójogot a legmélyebbre szorult társadalmi osztálynak: őseinknek. Ez a halottak demokráciája. A tradíció nem hajlandó alávetni magát annak a csekélyszámú és pökhendi oligarchiának, mely azokból áll, akik a véletlen szerencse folytán még itt vannak közöttünk. Minden demokrata tiltakozik az ellen, hogy valakit

megfosszanak jogaitól, csak azért, mert a sors úgy hozta, hogy megszületett; a tradíció viszont tiltakozik az ellen, hogy az embert megfosszák jogaitól, csak azért, mert a sors úgy hozta, hogy már meghalt. A demokrácia azt tanítja nekünk, hogy ne mellőzzük a jó ember véleményét, még akkor sem, ha az illető csak az inasunk; a tradíció azt kéri tőlünk, hogy ne mellőzzük a jó ember véleményét, még akkor sem, ha az illető csak az apánk. Én magam semmiképp se tudom elválasztani egymástól a demokrácia és a tradíció gondolatát; számomra nyilvánvaló, hogy a kettő egy és ugyanaz.” Idézet vége.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim,

Ma olyan időket élünk, amikor a tradíció veszélyben forogni látszik. Oligarchák is vannak, akik mintha nemcsak a múltunkra, az identitásunkra pályáznának. Ha igaza van Chestertonnak, akkor bizony ezzel összefüggésben talán a demokráciára is fenik a fogukat. Reményeink szerint azonban Közép-Európa minden népe megtanulta a huszadik század leckéjét: össze kell fognunk. A mi tradíciónk ápolása, a halottainkról való megemlékezés nem irányul senki ellen. Éppen ellenkezőleg, a nyílt és igazságos színvállás elemi feltétele az együttműködésnek, az együttélésnek.

Ezekben a hónapokban olyan vihar távoli morajlását halljuk néha, amely nemcsak egyes népek tradícióit, hanem egész Európa talapzatát veszélyeztetik. Sorsunk intézést azonban úgy tűnik, hogy bár néminemű korlátokkal együtt, de az Úristen most a mi kezünkbe helyezte elsősorban. Azt is tudnunk kell azonban, hogy jól dönteni és jól cselekedni, csak a frusztrációktól lehetőség szerint mentes, a múlt sötét, kísértő árnyait elűzni tudó közösség képes. Mindehhez alapvető feltétel a feltáró és a tudatosító munka elvégzése, és ez sajnos nem megy egyről kettőre. Az is biztos viszont, hogy ez a tevékenység a mai közösség részére is feloldozó erővel bír. Éppen ezért biztos vagyok abban, hogy ebből a folyamatból mindannyian részesedve, a mai megemlékezés végén is, a főhajtás után egyenes tartással, békével távozzunk elődeink sírjaitól, Juhász Gyula szavait idézve: *„Az elmúlás nem szomorú nekem már, És nem fájnak a hervadt levelek”*.

Köszönöm, hogy meghallgattak.